

Κεφάλαιο 7

Η ανατολική Μεσόγειος τους τελευταίους αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (13ος – 15ος αιώνας)

Αρχείο του δούκα της Κρήτης

Το Αρχείο του δούκα της Κρήτης είναι το μόνο αρχείο που σώζεται από τις περιοχές που κατέλαβαν οι Λατίνοι μετά την Δ΄ Σταυροφορία. Όταν έφυγαν οι Βενετοί από την Κρήτη (1669), πήραν μαζί τους στη Βενετία όλο το αρχείο του Βενετού διοικητή του νησιού. Το αρχείο αυτό είναι πολύ σημαντική ιστορική πηγή, με πολλές χιλιάδες έγγραφα, κρατικά και ιδιωτικά.

A. Μετά την Δ΄ Σταυροφορία – Τα λατινικά και τα ορθόδοξα κράτη

Ασυνήθιστη πολιτική

Στο παρακάτω απόσπασμα από το *Χρονικό του Μορέως* βλέπουμε ότι οι Φράγκοι δέχονται να κρατήσουν οι κατακτημένοι την πίστη και τις συνήθειές τους.

Π 7.1

Αυτό ζητάμε, λέγουμε, μ' όρκο να μας το κάνεις, γραπτά να το έχουμε κι εμείς και τα παιδιά μας. Από δώ και πέρα πια Φράγκος να μη μας πιέσει ν' αλλάξουμε την πίστη μας για των Φράγκων την πίστη, κι ούτε και τις συνήθειες μας, το νόμο των Ρωμαίων [το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο].

Χρονικό του Μορέως, 14ος αιώνας

Π 7.2

Χάρτης με τους ταρασανάδες (ναυπηγεία) που έχτισαν οι Βενετοί στο λιμάνι του Χάνδακα. Αρχές 17ου αιώνα. Πάντοβα (Ιταλία), Μουσείο της πόλης.

Μακροχρόνια πολιορκία

Ο πόλεμος ανάμεσα στη Βενετία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία για την κατάκτηση της Κρήτης κράτησε από το **1645** μέχρι το **1669**. Οι Οθωμανοί πήραν γρήγορα τα Χανιά και το Ρέθυμνο, αλλά η πολιορκία του Χάνδακα κράτησε 21 χρόνια (1648–1669). Ο Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής στο ποίημά του *Κρητικός Πόλεμος* περιγράφει με λεπτομέρειες την πολιορκία. Στο παρακάτω απόσπασμα ο οθωμανικός στρατός έχει καταλάβει την πόλη και οι αρχηγοί του το αναγγέλλουν στον Οθωμανό σουλτάνο.

Π 7.3

ΔΙΗΓΗΣΙΣ
ΔΕΞΕΤΟΙΧΩΝ

ΤΟΥΤ' ΔΕΙΝΟΤ' ΠΟΛΕΜΟΤ' ΤΟΥΤ'
Επιπέσω Κρήτις ἄρμασι ἢ ὅποια πειράξει πᾶν
ἐκλεπίτω καὶ ἀχαιολογίαις ἢ φέρονται ἀνα-
ρίνησι οἱ ἀγαρῆμοι πᾶν θάλασσης μίλιον χιλι-
οντα ἄλλο καὶ ῥιθύνου καὶ ἰσχυρῶν
εἰς τὸ μέγαλον κάστρον καὶ ἡσυχίας ἀρ-
χῆς ἢ καὶ πύργου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.
καὶ ἔπειθ' ὅσοι τὸ ἔβλεπον τὴν
μεγάλῃ πόλει καὶ ἰσχυρῶν
ἢ ἀγῆστον Σουλτάνῳ
ἔπειθ' ἔπειθ'.

ΠΑΡΑ' ΜΑΡΙΝΟΥ ΤΖΑΝΕ
ΤΟΥΤ' ΛΕΓΟΜΕΝΟΥ ΜΠΟΥΝΙΑΛΗ
τῷ Ροθωμανίῳ ἀ κερῶν.

Con Licenza de' Superiori, e Privilegio;

ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΣ Η Ν, ἔσ. 2. 1. 1. 1.

Παρά Αἰθέρῳ τῷ Γαλακτῶ
παιπὶ εἰς τὸ Πέτρον τῷ Ἁγίῳ Φατίνῳ

Π 7.4

Σου γράφω, βασιλιά μου [ο Οθωμανός σουλτάνος], για να πάρεις μεγάλη χαρά πως σήμερα, με τη χάρη του Θεού, μας παραδώσανε [το Χάνδακα] και έχει [ο στρατός σου] τα τρία κάστρα. Έτσι μπορώ πια να τα ορίζω.

Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής, Κρητικός Πόλεμος, δεύτερο μισό 17ου αιώνα

Το ποίημα του Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή «Κρητικός Πόλεμος» εκδόθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1681. Στην εικόνα η πρώτη σελίδα από την έκδοση αυτή.

Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως

Μέχρι τα μέσα του 16ου αιώνα οι Βενετοί πίστευαν ότι το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ήταν πολιτικός τους αντίπαλος. Σύμφωνα με ένα βενετσιάνικο έγγραφο:

Π 7.5

Οι αντιπρόσωποι του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως έρχονται στο νησί της Κρήτης για να σκορπίσουν το σχίσμα και την αίρεση και αναστατώσεις [...]. Όλα αυτά είναι ενάντια στα συμφέροντά μας.

Βενετσιάνικο έγγραφο, έτος 1466

Ακόμη, οι Βενετοί δεν άφηναν το Πατριαρχείο να εκμεταλλεύεται την παρουσία του στην Κρήτη. Ο πατριάρχης Μάξιμος Γ' παραπονιέται με επιστολή του στο δόγη της Βενετίας με τα ακόλουθα λόγια:

Π 7.6

Αν λοιπόν ο μεγάλος και υψηλότατος αφέντης [ο Οθωμανός σουλτάνος] που έχει άλλη πίστη αφήνει τους χριστιανούς και άλλους να είναι ελεύθεροι στην πίστη τους, πολύ περισσότερο είναι δίκαιο και σεις [οι Βενετοί] να κάνετε το ίδιο.

Επιστολή του ορθόδοξου πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μάξιμου Γ', έτος 1480

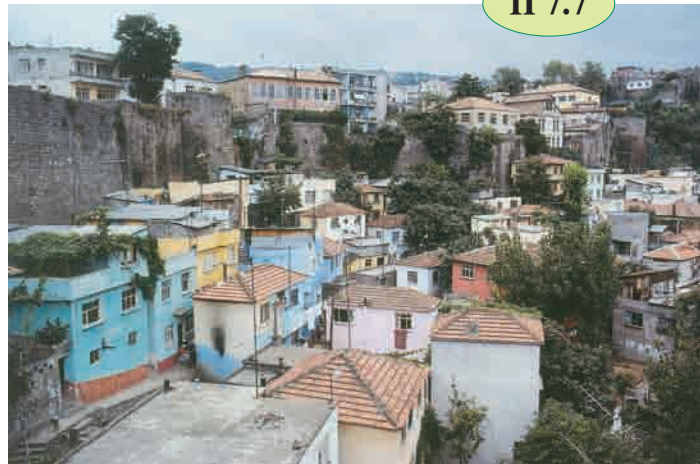
Δεσπότες

Οι ιστορικοί σήμερα ονομάζουν δεσπότες τους ορθόδοξους ηγεμόνες. Αυτοί κυβερνούσαν ανεξάρτητα κράτη, αλλά δεν είχαν τον τίτλο του βασιλιά ή του αυτοκράτορα. Οι περιοχές που κυβερνούσαν οι δεσπότες συχνά ονομάζονταν **δεσποτάτα**.

Τραπεζούντα

Η Τραπεζούντα ήταν εμπορικός σταθμός στο δρόμο για την Περσία και το Βασίλειο της Γεωργίας, αλλά και σημαντικό λιμάνι για το εμπόριο στη Μαύρη Θάλασσα. Οι αυτοκράτορες της Τραπεζούντας έδωσαν εμπορικά προνόμια στη Γένοβα και στη Βενετία.

Π 7.7

Για το Βασίλειο της Γεωργίας μιλήσαμε στη σ. 67 του βιβλίου.

Η Τραπεζούντα (Τουρκία) σήμερα. Διακρίνουμε το τείχος της πόλης.

Π 7.8

Π 7.9

Π 7.10

Στο δεύτερο μισό του 13ου αιώνα χτίστηκε στην Τραπεζούντα (Τουρκία) η εκκλησία της Αγίας Σοφίας. Η εκκλησία, όπως βλέπουμε στην εικόνα Π 7.8, είναι σταυροειδής με τρούλο και έχει τρεις πύλες. Στην εικόνα Π 7.9, ανάγλυφο μιας από τις πύλες με τον Αδάμ και την Εύα. Στην εικόνα Π 7.10 τοιχογραφία με το θαύμα στην Κανά. Μεταξύ των ετών 1250-1270.

B. Οικονομία και κοινωνία στα λατινικά κράτη

Ιωαννίτες ιππότες

Μετά την Δ΄ Σταυροφορία πέρασαν από τα Δωδεκάνησα πολλοί κατακτητές. Το 1309 τα κατέλαβαν οι Ιωαννίτες ιππότες, ένα στρατιωτικό μοναχικό τάγμα που ίδρυσε η Καθολική Εκκλησία. Οι Ιωαννίτες ιππότες κυβέρνησαν τα Δωδεκάνησα, με έδρα τη Ρόδο, μέχρι το 1522. Τότε τα κατέλαβαν οι Οθωμανοί. Οι Ιωαννίτες ιππότες μετέφεραν την έδρα τους στη Μάλτα, την οποία κυβέρνησαν μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα.

Π 7.12

Την εποχή που κυβερνούν τα Δωδεκάνησα οι Ιωαννίτες ιππότες, το νησί αναπτύσσεται οικονομικά και πνευματικά. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Εμμανουήλ Γεωργιλιάς περιγράφει με λεπτομέρεια πώς ντύνονταν κάποιες γυναίκες στη Ρόδο την εποχή εκείνη.

Π 7.14

Γενική άποψη της πόλης της Ρόδου (Δωδεκάνησα). Η πόλη της Ρόδου έμοιαζε πολύ με τις πόλεις στη δυτική Ευρώπη την ίδια εποχή.

Νόμοι

Οι νόμοι αυτοί έγιναν γνωστοί με το όνομα **Ασίζες της Ρωμανίας**. Οι Ασίζες αφορούσαν τους φεουδάρχες και τα συμφέροντά τους. Οι ντόπιοι συνέχιζαν να ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με βάση τις τοπικές συνήθειες και το δίκαιο που ίσχυε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αργότερα οι Ασίζες διαδόθηκαν έξω από την Πελοπόννησο. Οι Βενετοί τις μετέφρασαν στα ιταλικά και τις εφάρμοσαν στις δικές τους κτήσεις.

Π 7.11

Η οδός των Ιπποτών στην παλιά πόλη της Ρόδου (Δωδεκάνησα), όπως είναι σήμερα. Στην οδό των Ιπποτών σώζονται κτίρια από την εποχή που κυβερνούσαν το νησί οι Ιωαννίτες ιππότες.

Χαρακτικό με την πολιορκία της Ρόδου (1522) από τα στρατεύματα του Οθωμανού σουλτάνου. 1582, Παρίσι (Γαλλία), Μουσείο του Λούβρου.

Π 7.13

Ντυμένα ήταν τα αγγελικά εκείνα κορμιά με φράγκικα υφάσματα που ήταν τα καλύτερα απ' όλα. Και μ' όλα τ' άλλα που είδα κι έγγραφα, πρέπει να γράψω και για την ασήμενια αλυσίδα, που την έβαζαν στη μέση σαν καδένα [...]. Είδα και κάποιες απ' αυτές που φορούσαν παπούτσια που κόστιζαν 30 φλουριά [...], γιατί ήταν πολύ καλά φτιαγμένα και χρυσοκεντημένα και γύρω γύρω στολισμένα με μαργαριτάρια.

Εμμανουήλ Γεωργιλιάς, *Θανατικό της Ρόδου*, 15ος αιώνας

Συνύπαρξη και αλληλεπιδράσεις

«Βάρβαροι»

Στο παρακάτω απόσπασμα ο βυζαντινός λόγιος **Δημήτριος Κυδώνης** περιγράφει πώς έβλεπαν οι περισσότεροι ντόπιοι ορθόδοξοι τους Λατίνους.

Π 7.15

Επέμεναν στην παλιά διάκριση και χωρίζαν ολόκληρη την ανθρωπότητα σε δύο ομάδες: Έλληνες και βαρβάρους. Έτσι πίστευαν στην ανόητη [...] άποψη ότι οι τελευταίοι δεν είναι πολύ καλύτεροι από τα γαϊδούρια και τα βόδια. Στους βαρβάρους έβαζαν και τους Λατίνους, τους οποίους δε θεωρούσαν άξιους για τίποτα ανθρώπινο.

Δημήτριος Κυδώνης, *Απολογία*, 14ος αιώνας

Ιταλικά

Ακόμη και σήμερα συναντάμε σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας λέξεις που προέρχονται από τα ιταλικά.

Κρήτη

φιλιότσος/-α (βαφτισιμιός/ά)
ντρέτα (ευθεία, ίσια)
μπούκα (στόμα)
καλιμέντο (προκοπή) κ.ά.

Επάνησα

καντούνι (στενός δρόμος)
φρατέλος (αδερφός)
νόνα (γιαγιά)
καντάδα (τραγουδι με συνοδεία
κιθάρας)
μαστέλο (σκάφη) κ.ά.

Ντόπιοι γαιοκτήμονες

Την εποχή που η Κρήτη ανήκε ακόμη στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, υπήρχαν ντόπιοι ορθόδοξοι γαιοκτήμονες με μεγάλες περιουσίες, δύναμη και επιρροή. Στη βενετοκρατία, και ύστερα από πολλές εξεγέρσεις, αυτοί οι ντόπιοι άρχοντες κατάφεραν να διατηρήσουν τη δύναμή τους, αλλά δεν ήταν ίσοι με τους Βενετούς.

Αγρότες

Η ζωή των αγροτών ήταν δύσκολη. Το παρακάτω απόσπασμα είναι από έκθεση που έγραψε ο Φίλιππος Πασκουαλίγκο, Βενετός αξιωματούχος στην Κρήτη.

Π 7.16

Μα επειδή θεωρώ επίσης απαραίτητο να πληροφορηθεί [...] [ο δόγης της Βενετίας] για την κατάσταση και τις συνθήκες ζωής των χωρικών εκείνων, δεν παραλείπω να σας αναφέρω ότι οι περισσότεροι είναι φτωχοί και ζητιάνοι και κοιμούνται τον περισσότερο καιρό πάνω στο χώμα. Ζουν από την καλλιέργεια των χωραφιών που παίρνουν από τους ιππότες [τους φεουδάρχες], οι οποίοι έχουν υποχρέωση να τους δίνουν το ένα τρίτο της σοδειάς και το σπίτι που θα μένουν. Πρέπει όμως να σας πληροφορήσω ότι αυτή η ονομασία τριτιάρικο δεν είναι το πραγματικό [ένα] τρίτο από τη σοδειά, αλλά εκείνο που δηλώνει ο ιππότης ως [ένα] τρίτο. Έτσι, επειδή είναι υποχρεωμένοι οι αγρότες να συμφωνούν τόσο όσο θέλουν οι ιππότες, τους μένει τόσο λίγο, που μόλις κατορθώνουν να ζουν. Και γι' αυτό βρίσκονται σε διαρκή φτώχεια και στενοχώρια.

Φίλιππος Πασκουαλίγκο, *Έκθεση*, έτος 1594
Μετάφραση: Στ. Σπανάκης

Γεώργιος Χορτάτζης

Τα δύο πιο σημαντικά έργα του Γεώργιου Χορτάτζη είναι η τραγωδία *Ερωφίλη* και η κωμωδία *Κατζούρμπος*.

Στον *Κατζούρμπο* δύο νέοι, ο Νικολός και η Κασσάντρα, αγαπιούνται. Όμως η ψυχομάνα της Κασσάντρας, για να κερδίσει χρήματα, θέλει να τη δώσει στο γερο-Αρμένη. Στο τέλος φανερώνεται πως η Κασσάντρα είναι η χαμένη κόρη του Αρμένη, την οποία είχαν αρπάξει οι Οθωμανοί. Το έργο τελειώνει με το γάμο του Νικολού και της Κασσάντρας. Το παρακάτω απόσπασμα είναι από το τέλος του έργου, όπου ο υπηρέτης Μούστρουχος φανερώνει στον αφέντη του Αρμένη ότι η Κασσάντρα είναι η χαμένη του κόρη. Ας δούμε λοιπόν τι συμβαίνει:

ΜΟΥΣΤΡΟΥΧΟΣ: Μάθε το πως σας έχω βρει σήμερα το παιδί σας κι σας είναι από δω και μπρος χαρούμεν' η ζωή σας.

ΑΡΜΕΝΗΣ: Πώς; Έχεις βρει το παιδί μας; Και πού να είναι τώρα;

ΜΟΥ.: Δεν είναι πολύ μακριά από εδώ και είναι στην πόλη.

ΑΡΜ.: Μέσα στο Κάστρο; [το Χάνδακα]

ΜΟΥ.: Ναι εδώ, σου λέω, πίστεψέ με!

ΑΡΜ.: Να μου το δείξεις, τρέξε πια, να ζήσεις, Μούστρουχέ μου!

Αλίμονο, κορίτσι μου, και πότε να σε δούνε τα μάτια μου, που το επιθυμούν, κι ύστερ' ας τυφλωθούνε!

Μα πες μου πού βρίσκεται; Είν' τάχα τίμια;

ΜΟΥ.: Και τίμια είναι και καλά τακτοποιημένη σ' όλα. [...]

ΑΡΜ.: Έτσι και δω βρε Μούστρουχε όλη αυτή τη χαρά θα σε θυμάμαι όσο ζω.

Γεώργιος Χορτάτζης, *Κατζούρμπος*, μεταξύ των ετών 1595–1600

Βιτσέντζος Κορνάρος

Καταγόταν από αριστοκρατική βενετσιάνικη οικογένεια της Κρήτης. Το πιο σημαντικό του έργο είναι ο *Ερωτόκριτος*, ένα αφηγηματικό ποίημα, πολύ αγαπητό σε όλο τον ελληνόφωνο μεσογειακό κόσμο.

Κεντρικό θέμα του είναι οι περιπέτειες που περνούν δύο ερωτευμένοι νέοι, η Αρετούσα και ο Ερωτόκριτος, μέχρι να φτάσουν στο ευτυχισμένο τέλος, στο γάμο. Στους παρακάτω στίχους ο ποιητής παρουσιάζει τους δύο ήρωές του, την Αρετούσα και τον Ερωτόκριτο.

Κι άρχισε και μεγάλωνε το δροσερό κλωνάρι [η Αρετούσα]

και μεγάλωνε η ομορφιά, η γνώση και η χάρη της

[...] και το όνομά της το γλυκό ήταν Αρετούσα·

οι ομορφιές της ήταν πολλές και πλούσια τα κάλλη της [...].

Είχε και εκείνος έναν γιο πολύ χαϊδεμένο, υπάκουο και άξιο και νόστιμο σαν να' ταν από ζάχαρη·

ήταν δεκαοχτώ χρονών μα είχε τα μυαλά γέρου

[...] και τ' όνομα του νεαρού ήταν Ρωτόκριτος [...].

Πήγαινε το πρωί, πήγαινε το βράδυ κι έβλεπε την Αρετούσα,

και μέσα η καρδιά του καιγότανε και τα σωθικά του έπαιρναν φωτιά·

σιγά σιγά έπεσε σε έρωτα και μεγάλο πόθο,

και τα λογικά του είχαν πειραχτεί κι ούτε έτρωγε ούτε κοιμόταν.

Βιτσέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, πρώτο μισό 17ου αιώνα

Π 7.17

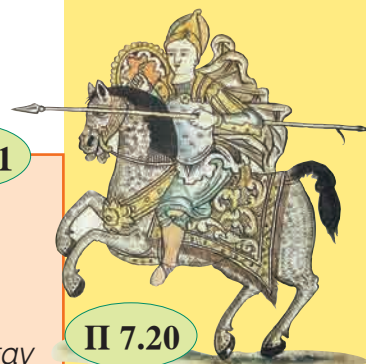
Σελίδα από χειρόγραφο της κωμωδίας «Κατζούρμπος», 17ος – αρχές 18ου αιώνα, Αθήνα, Εθνική Βιβλιοθήκη.

Π 7.18

Π 7.19

Π 7.21

Π 7.20

Μικρογραφίες από χειρόγραφο του «Ερωτόκριτου». Στην εικόνα Π 7.19 ο Ερωτόκριτος με την Αρετούσα και στην Π 7.20 ο Ερωτόκριτος μονομαχεί. 1787, Βουκουρέστι (Ρουμανία), Βιβλιοθήκη Ακαδημίας Βουκουρεστίου.

Γ. Το Σουλτανάτο του Ρουμ διαλύεται – Η δημιουργία των εμιράτων

Μογγόλοι

Π 7.22

Μικρογραφία με τη λεηλασία της Βαγδάτης από τους Μογγόλους. Αρχές 14ου αιώνα, Βερολίνο (Γερμανία), Κρατική Βιβλιοθήκη.

Το 13ο αιώνα οι μογγολικές φυλές ενώνονται για πρώτη φορά με αρχηγό τον **Τζέγκις Χαν** (1206–1227) και μέχρι τα μέσα του αιώνα κυριαρχούν σε μια τεράστια έκταση (από την Κίνα και την Κορέα στα ανατολικά μέχρι τη Μικρά Ασία και τη Ρωσία στα δυτικά). Δημιουργούν τέσσερα κράτη, που λέγονται **χανάτα**. Ο πιο σημαντικός από τους τέσσερις χάνους ήταν ο χάνος της Κίνας, γι' αυτό και ονομαζόταν «μεγάλος χάνος». Οι Μογγόλοι επέτρεπαν στους υπηκόους τους (χριστιανούς, μουσουλμάνους, βουδιστές κτλ.) να κρατούν τη θρησκεία τους.

Η Κίνα ανήκε στο μεγάλο χάνο των Μογγόλων. Στην Κίνα υπήρχαν μεγάλες βιοτεχνίες πορσελάνης και οι Μογγόλοι χάνοι ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για το εμπόριο με την Ευρώπη και τις Ινδίες. Οι Κινέζοι αγρότες πλήρωναν πολλούς φόρους στους Μογγόλους κατακτητές. Η ζωή τους ήταν πολύ δύσκολη. Η πείνα, οι αρρώστιες και οι πλημμύρες μείωναν τον αγροτικό πληθυσμό. Η κατάσταση αυτή προκάλεσε πολλές εξεγέρσεις. Μια από αυτές (1368) πέτυχε να διώξει τους Μογγόλους από την Κίνα.

Π 7.23

Το μασωλείο του Ολτζαϊτού, Μογγόλου σουλτάνου στην Περσία. Το 14ο αιώνα οι Μογγόλοι στην κεντρική Ασία, στη Μέση Ανατολή και στην ανατολική Ευρώπη έγιναν μουσουλμάνοι και οι περισσότεροι άρχισαν να μιλούν τουρκικές γλώσσες. Οι μουσουλμάνοι χάνοι πήραν τον τίτλο «σουλτάνος». Μεταξύ των ετών 1315–1325. Σολτανγιέ (Ιράν).

Σελίδα από χειρόγραφο με την Αύλη των Μογγόλων χάνων στην Περσία.

Δεξιά πάνω ο Μογγόλος χάνος και η σύζυγός του σε θρόνο και γύρω τους άντρες και γυναίκες. Αρχές 14ου αιώνα, Βερολίνο (Γερμανία), Κρατική Βιβλιοθήκη.

Π 7.24

Τις μογγολικές κατακτήσεις ακολούθησε ειρήνη που κράτησε πολλά χρόνια. Οι ιστορικοί την ονομάζουν «**μογγολική ειρήνη**». Οι **διεθνείς δρόμοι** άνοιξαν και πάλι και αναπτύχθηκε το **εμπόριο**. Έμποροι, ταξιδιώτες και διπλωματικοί απεσταλμένοι από τη δυτική Ευρώπη έφτασαν μέχρι την Κίνα και τη σημερινή Μογγολία. Ο **Μάρκο Πόλο** (1254–1324 περίπου) ήταν βενετός έμπορος και ταξίδεψε μέχρι την Κίνα την εποχή που μεγάλος χάνος ήταν ο Κουμπιλάι Χαν (1260–1294). Ο Μάρκο Πόλο έγραψε ένα βιβλίο για το ταξίδι του αυτό. Αν και πολλά απ' όσα λέει είναι φανταστικά, δίνει πολλές πληροφορίες για την Κίνα την εποχή εκείνη. Μιλάει πάντα

με καλά λόγια για τους Μογγόλους, γιατί ο μεγάλος χάνος τον προστάτευε. Για παράδειγμα δε γράφει τίποτε για το πόσο άσχημα περνούσαν οι αγρότες. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Μάρκο Πόλο περιγράφει το εμπόριο στο λιμάνι Καντόνα, στη νότια Κίνα.

Π 7.25

Στο λιμάνι της [Καντόνα] φτάνουν όλα τα καράβια που έρχονται από τις Ινδίες φορτωμένα με πανάκριβα εμπορεύματα, με πολύτιμες πέτρες μεγάλης αξίας και με μεγάλα μαργαριτάρια εξαιρετικής ποιότητας [...]. Μπορώ να σας διαβεβαιώσω πως, αν ένα καράβι πηγαίνει στην Αλεξάνδρεια ή οπουδήποτε αλλού για να φορτώσει πιπέρι για τα χριστιανικά κράτη, στην Καντόνα πηγαίνουν εκατό. Είναι ένα από τα δύο λιμάνια του κόσμου με τη μεγαλύτερη εμπορική κίνηση. Μπορώ να σας πω πως τα έσοδα του Μεγάλου Χάνου απ' αυτή την πόλη και το λιμάνι της είναι κάτι το κολοσιαίο, γιατί θα πρέπει να πληροφορηθείτε πως όλα τα πλοία που έρχονται από τις Ινδίες, πληρώνουν 10% δασμό [φόρο] πάνω σ' όλα τα εμπορεύματα [...]. Οι έμποροι κάνουν τέτοια κέρδη που δε ζητούν τίποτε καλύτερο παρά να ξαναγυρίσουν μ' ένα ακόμα φορτίο.

Μάρκο Πόλο, *Τα ταξίδια*, δεύτερο μισό 13ου αιώνα
Μετάφραση: Θ. Σακκέτας

Ένας άλλος ταξιδιώτης της εποχής ξεκίνησε από την Κωνσταντινούπολη (1253) και έφτασε στην πρωτεύουσα των Μογγόλων Καρακορούμ ως απεσταλμένος του βασιλιά της Γαλλίας. Στο παρακάτω απόσπασμα από το ταξιδιωτικό κείμενο που έγραψε, περιγράφει τον τρόπο ζωής των Μογγόλων.

Π 7.27

Δεν έχουν σταθερό τόπο διαμονής και δεν ξέρουν ποτέ πού θα βρίσκονται την επόμενη μέρα [...]. Κάθε αρχηγός, ανάλογα με το αν έχει περισσότερους ή λιγότερους άντρες κάτω από τις διαταγές του, ξέρει πολύ καλά τα όρια των λιβαδιών του. Ξέρει επίσης πού πρέπει να βοσκήσουν [τα ζώα] το χειμώνα και το καλοκαίρι, την άνοιξη και το φθινόπωρο. Το χειμώνα κατεβαίνουν στις πιο ζεστές περιοχές [...]. Το καλοκαίρι ανηφορίζουν στις πιο δροσερές περιοχές.

Γουλιέλμος ντε Ρουμπρούκ, *Ταξίδι στην Αυτοκρατορία των Μογγόλων*, δεύτερο μισό 13ου αιώνα
Μετάφραση: Ματίνα Μαυρονικόλα

Π 7.26

Δεν έχουν σταθερό τόπο διαμονής και δεν ξέρουν ποτέ πού θα βρίσκονται την επόμενη μέρα [...]. Κάθε αρχηγός, ανάλογα με το αν έχει περισσότερους ή λιγότερους άντρες κάτω από τις διαταγές του, ξέρει πολύ καλά τα όρια των λιβαδιών του. Ξέρει επίσης πού πρέπει να βοσκήσουν [τα ζώα] το χειμώνα και το καλοκαίρι, την άνοιξη και το φθινόπωρο. Το χειμώνα κατεβαίνουν στις πιο ζεστές περιοχές [...]. Το καλοκαίρι ανηφορίζουν στις πιο δροσερές περιοχές.

Γουλιέλμος ντε Ρουμπρούκ, *Ταξίδι στην Αυτοκρατορία των Μογγόλων*, δεύτερο μισό 13ου αιώνα
Μετάφραση: Ματίνα Μαυρονικόλα

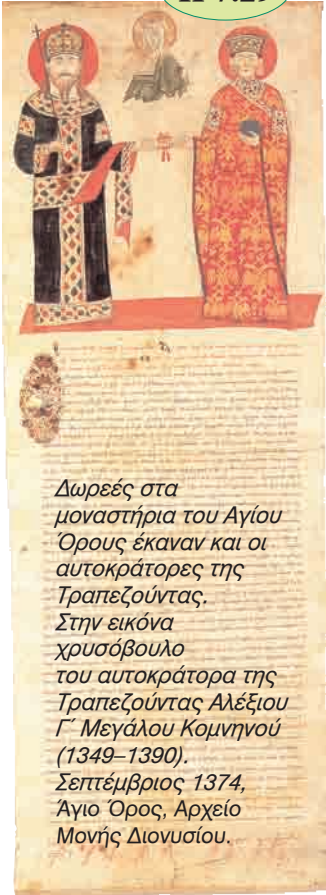
Μεταξωτό ύφασμα από την κεντρική Ασία, την εποχή που κυριαρχούσαν εκεί οι Μογγόλοι. 1250 περίπου, Κλίβελαντ (ΗΠΑ), Μουσείο Τέχνης.

Π 7.28

Μια μογγολική σκηνή (γιουρτ) εξωτερικά (1) και ο τρόπος που στήνεται (2, 3). Μέσα στις γιουρτ καθέναν έχει τη θέση του: ο αρχηγός και τα μέλη της οικογένειάς του, οι επισκέπτες, οι υπηρέτες, τα ζώα, οι προμήθειες και τα κουζινικά.

Π 7.29

Δωρεές στα μοναστήρια του Αγίου Όρους έκαναν και οι αυτοκράτορες της Τραπεζούντας. Στην εικόνα χρυσόβουλο του αυτοκράτορα της Τραπεζούντας Αλέξιου Γ' Μεγάλου Κομνηνού (1349–1390). Σεπτέμβριος 1374, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Διονυσίου.

Δ. Η εποχή των Παλαιολόγων – Οι τελευταίοι αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Η αποδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας

Αυτοκρατορικές και άλλες δωρεές

Στο παρακάτω απόσπασμα ο βυζαντινός αυτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος παραχωρεί γη, χωριά και παροίκους στο μοναστήρι του Εσφιγμένου στο Άγιο Όρος.

Και άλλοι ορθόδοξοι ηγεμόνες έκαναν δωρεές στα μοναστήρια του Αγίου Όρους. Στην εικόνα έγγραφο του Σέρβου ηγεμόνα Γεώργιου (Τζούρατζ) Μπράνκοβιτς. 1430 περίπου, Άγιο Όρος, Μονή Αγίου Παύλου.

Π 7.30

Π 7.31

Γι' αυτό η βασιλεία μου στο σεβαστό μοναστήρι του Σωτήρα Χριστού, που έχει ιδρυθεί στο Άγιο Όρος [και] ονομάζεται επίσης [...] του Εσφιγμένου, δίπλα σε όσα έχει ήδη, με αυτό το χρυσόβουλο [...] προσθέτει και άλλα έσοδα, τα οποία είναι: το μετόχι του Αγίου Γεωργίου, το οποίο βρίσκεται στην τοποθεσία του Πρόβλακα, μαζί με όλα τα δικαιώματα και προνόμια που έχει, δηλαδή χωράφια, αμπέλια και νερόμυλο [επίσης] [...] άλλο μετόχι, του Αγίου Νικολάου, αυτό που ονομάζεται και του Σκουταρά, μαζί μ' όλα όσα ανήκουν σ' αυτό, δηλαδή παροίκους, χωράφια και νερόμυλο.

Χρυσόβουλο του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, έτος 1258–1259

Δυναστικοί πόλεμοι

Οι δυναστικοί πόλεμοι		
Πόλεμος	Διάρκεια	Αντίπαλοι
Α΄ δυναστικός πόλεμος	1321–1328	Ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος (1282–1328) και ο εγγονός του Ανδρόνικος Γ΄ (1328–1341)
Β΄ δυναστικός πόλεμος	1341–1347 1352–1354	Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος (1341–1391) και Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός (1347–1354)

Π 7.32

Π 7.33

Το φρούριο του Πυθίου (ή «του Εμπυθίου», όπως ονομάζεται στις πηγές) είναι ένα μεγάλο κάστρο που έχτισε ο Ιωάννης Καντακουζηνός, για να ελέγχει την πεδιάδα του Έβρου. Σήμερα σώζονται δύο πύργοι του: ο ένας έχει τρεις ορόφους και ο άλλος δύο. Μεταξύ των ετών 1331–1341, Πύθιο (Θράκη, Νομός Έβρου).

Δεσποτάτο του Μορέως

Το 1347 ο Ιωάννης Καντακουζηνός νίκησε το βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο κι έγινε αυτός αυτοκράτορας. Το 1349 ως βυζαντινός αυτοκράτορας έκανε το γιο του, Μανουήλ, δεσπότη στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο. Έτσι γεννήθηκε το **Δεσποτάτο του Μορέως**. Στα τέλη του 14ου αιώνα η περιοχή έγινε **ημιανεξάρτητη ηγεμονία**. Ο Οθωμανός σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ το κατέλαβε το 1460.

Πρωτεύουσα του Δεσποτάτου του Μορέως ήταν ο **Μυστράς**. Ο Μυστράς χτίστηκε το 13ο αιώνα. Τα ερείπιά του σώζονται μέχρι σήμερα και δείχνουν πώς ήταν τότε μια πόλη στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Π 7.34

Ελαιοτριβείο στο Μυστρά.

Π 7.35

Η εκκλησία της Περιβλέπτου στο Μυστρά (Πελοπόννησος, Νομός Λακωνίας). Στις εκκλησίες αυτές μπορούμε να δούμε τα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής στην εποχή των Παλαιολόγων. Δεύτερο μισό 14ου αιώνα.

Π 7.36

Η «Οικία Λάσκαρη» στο Μυστρά (Πελοπόννησος, Νομός Λακωνίας). Τα ερείπια στο Μυστρά δείχνουν πώς ήταν χτισμένα τα σπίτια των αριστοκρατών: στο ισόγειο ήταν οι βοηθητικοί χώροι και στους ορόφους ζούσαν οι ιδιοκτήτες του σπιτιού. Πολλά σπίτια είχαν στον πρώτο όροφο μπαλκόνια. 14ος – 15ος αιώνας.

Στέφανος Δ΄ Ντουσάν (1331–1355)

Στο Σερβικό Βασίλειο ζούσαν πολλοί λαοί που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες (σλαβικές γλώσσες, ελληνικά, αλβανικά, βλάχικα κτλ.). Ο Στέφανος Δ΄ Ντουσάν ήθελε να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό συγκρούστηκε με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Μετά το θάνατό του (1355) η αυτοκρατορία του χωρίστηκε σε πολλά μικρά κράτη. Οι Οθωμανοί κατέκτησαν όλα αυτά τα κράτη μέχρι τα τέλη του 15ου αιώνα.

Π 7.37

Έγγραφο του Στέφανου Δ΄ Ντουσάν. Το έγγραφο είναι γραμμένο στα ελληνικά και ο Ντουσάν υπογράφει ως «Στέφανος, πιστός στο Χριστό, το Θεό, βασιλιάς Σερβίας και Ρωμανίας». 1349, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Δοχειαρίου.

Π 7.38

Τοιχογραφία με το μεγάλο γαιοκτήμονα Ιβάν Όλιβερ. Στο Σερβικό Βασίλειο, εκτός από τους βασιλιάδες, έχτιζαν εκκλησίες και μοναστήρια και πολλοί αριστοκράτες. Συχνά φρόντιζαν να απεικονίζονται ως δωρητές ή ιδρυτές στις εκκλησίες που έχτιζαν. 1345–1346, καθολικό της Μονής Λέσονβο, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Π 7.39

Το Σερβικό Βασίλειο το 1355

Αλβανοί

Οι κάτοικοι της σημερινής Αλβανίας ονομάζονται **Αλβανοί** ή **Αλβανίτες** στις βυζαντινές πηγές από τον 11ο αιώνα. Η περιοχή ανήκε στη Ρωμαϊκή και αργότερα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Από το 13ο αιώνα και μετά γνώρισε πολλούς κυρίαρχους. Το 14ο αιώνα την κατέλαβε ο Σέρβος βασιλιάς Στέφανος Δ΄ Ντουσάν. Μετά το θάνατό του σχηματίζονται ανεξάρτητα κράτη, στα οποία την εξουσία έχουν ντόπιοι Αλβανοί γαιοκτήμονες (καθολικοί και ορθόδοξοι). Την ίδια εποχή οι αγρότες κάνουν πολλές εξεγέρσεις ενάντια στους γαιοκτήμονες. Τότε πολλοί Αλβανοί μεταναστεύουν σε άλλες περιοχές. Αρκετοί από αυτούς πηγαίνουν στο νότιο ελλαδικό χώρο (Αττική, Εύβοια, Πελοπόννησος, Ύδρα, Σπέτσες, Πόρος, μερικές από τις Κυκλάδες). Η γλώσσα που μιλούσαν ονομάζεται (μέχρι και σήμερα) αρβανίτικα.

Γύρω στα μέσα του 15ου αιώνα ο **Γεώργιος Καστριώτης** ή **Σκεντέρμπεης (1405–1468)** είναι ο πιο ισχυρός ηγεμόνας στη σημερινή Αλβανία. Ο Σκεντέρμπεης κατόρθωσε να αντιμετωπίσει τις οθωμανικές επιθέσεις για πολλά χρόνια. Λίγο μετά το θάνατό του οι Οθωμανοί κατέκτησαν ολόκληρη τη σημερινή Αλβανία.

Από το Οθωμανικό Εμιράτο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Προύσα

Ο μουσουλμάνος περιηγητής Ιμπν Μπατούτα επισκέφθηκε την Προύσα και γράφει:

Π 7.40

Ταξιδέψαμε για την Προύσα, μια μεγάλη πόλη με ωραία παζάρια και φαρδείς δρόμους [...]. Ο σουλτάνος της Προύσας είναι ο Ορχάν μπέης, γιος του Οσμάν [...]. Είναι ο πιο σπουδαίος από τους [...] εμίρηδες. Αυτός έχει τα περισσότερα πλούτη, τις περισσότερες χώρες και [το μεγαλύτερο] στρατό. Έχει στην κατοχή του εκατό φρούρια [...]. Πολεμά τους άπιστους [χριστιανούς] και τους πολιορκεί.

Ιμπν Μπατούτα, *Ταξίδια*, 14ος αιώνας
Μετάφραση: Σίσου Σιαφάκα

Λατίνοι

Στο παρακάτω απόσπασμα από το *Χρονικό του Γαλαξειδίου* διαβάζουμε πώς παραδόθηκε η Άμφισσα (Σάλωνα) στους Οθωμανούς το 1397.

Π 7.41

Ο ορθόδοξος επίσκοπος [...] ξεσήκωσε με τα λόγια του τους κατοίκους των Σαλώνων [της Άμφισσας] ενάντια στο Φράγκο ηγεμόνα στην πόλη. Και έγραψε στους Οθωμανούς να έρθουν να παραδώσουν στα χέρια τους τα Σάλωνα, λέγοντας πως είναι καλύτερο να υποταχτούμε στους Τούρκους παρά στους Φράγκους.

Χρονικό του Γαλαξειδίου, έτος 1703

Συμφωνίες με τους ντόπιους

Σύμφωνα με το οθωμανικό χρονικό του Γιαχσί Φακίχ, πολλοί βυζαντινοί διοικητές και γαιοκτήμονες στη βορειοδυτική Μικρά Ασία και τη Θράκη έδιναν χωρίς αντίσταση στους Οθωμανούς τα κάστρα και τις πόλεις που διοικούσαν. Εκεί, οι κάτοικοι που δεν αντιστέκονταν στους Οθωμανούς κρατούσαν συνήθως τα σπίτια τους και τη θρησκεία τους. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Γιαχσί Φακίχ γράφει για το πώς πήρε ο Οθωμανός ηγεμόνας Ορχάν τη Νίκαια (1331).

Π 7.42

[Οι χριστιανοί της Νίκαιας] είχαν ταλαιπωρηθεί πολύ από την πείνα. Και [οι Οθωμανοί] δεν έκαναν καθόλου κακό στους άπιστους [τους χριστιανούς] [...] των χωριών, για να μη δίνουν τρόφιμα στους ανθρώπους που ήταν στα κάστρα. Έρθαν στιγμές που [οι χριστιανοί αγρότες] πήγαν στον πόλεμο μαζί με τους μουσουλμάνους. [Οι χριστιανοί αγρότες] έστειλαν μήνυμα στους [χριστιανούς] κατοίκους της Νίκαιας: «Ελάτε κακομοίρηδες! Να βρείτε την ησυχία σας, όπως βρήκαμε και μεις την ησυχία μας». [...]. Ειδοποίησαν τον Ορχάν [...] σχετικά με την κατάσταση των απίστων. Έρθε και αυτός στη Νίκαια. Και οι άπιστοι έστειλαν έναν άπιστο, στον οποίο είχαν εμπιστοσύνη, για να του πει: «Κάντε συνθήκη μαζί μας πως δε θα μας σκοτώσετε! Ας φύγουν αυτοί που θα φύγουν και ας μείνουν αυτοί που θα μείνουν. Ας σας παραδώσουμε το κάστρο». Ο Ορχάν [...] το δέχτηκε, επειδή, καθώς λένε, η φιλανθρωπία είναι ο τελειότερος ιερός πόλεμος. Έβγαλαν το [βυζαντινό] άρχοντα από την πύλη [...] και μαζί του έφυγαν και οι άνθρωποί του. Οι κάτοικοι της πόλης [...] δεν έφυγαν. Και οι άπιστοι της πόλης παρουσιάστηκαν μπροστά του [στον Ορχάν]. Και ήταν σαν να είχε πεθάνει ο μονάρχης τους και να ανέβαζαν στο θρόνο το γιο του.

*Γιαχσί Φακίχ, Χρονικό, 14ος αιώνας
Μετάφραση: Ελισάβετ Ζαχαριάδου*

Το αντίθετο συνέβαινε αν κάποια πόλη ή κάστρο αντιστεκόταν: οι κάτοικοι σφάζονταν ή γίνονταν δούλοι. Ας δούμε ένα άλλο απόσπασμα από το ίδιο χρονικό, που μιλάει για το πώς πήρε ο σουλτάνος Μουράτ Α΄ το κάστρο της Τυρολόης (Τζορλού, στη σημερινή ανατολική Θράκη).

Π 7.43

[Ο Μουράτ Α΄] [...] έφτασε ίσια στο κάστρο του Τζορλού. Οι άπιστοι αυτού του κάστρου δε δήλωσαν υποταγή. [Ο Μουράτ] κάλεσε τα στρατεύματά του σε λεηλασία. Οι άπιστοι άρχισαν να πολεμούν, αλλά κατόπιν [...] έχασαν τη δύναμή τους. Οι πολεμιστές του ισλάμ εισέβαλαν στο κάστρο και συγκέντρωσαν πάρα πολλά λάφυρα. Κατόπιν γκρέμισαν το κάστρο.

*Γιαχσί Φακίχ, Χρονικό, 14ος αιώνας
Μετάφραση: Ελισάβετ Ζαχαριάδου*

Ε. Το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Βοήθεια από τον πάπα

Το 1452 ο βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος αποφάσισε να κάνουν μαζί μια λειτουργία στην Αγία Σοφία οι ορθόδοξοι και οι καθολικοί. Στόχος του ήταν να έρθει στρατιωτική βοήθεια από τη δυτική Ευρώπη. Αρχηγός στους ανθενωτικούς ήταν ο **Γεώργιος Σχολάριος** ή **Γεννάδιος**. Σύμφωνα με τον ιστορικό Δούκα, ο Γεννάδιος είπε:

Για το Γεώργιο Σχολάριο, που έγινε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, θα μιλήσουμε στη σ. 136 του βιβλίου.

Αθλιο Ρωμαίοι, γιατί κάνατε λάθος και, αντί να ελπίζετε στο Θεό, ελπίζετε στη δύναμη των Φράγκων; Μαζί με την Πόλη που θα καταστραφεί χάσατε και την ευσεβειά σας; [...] Ξέρετε δυστυχισμένοι Κωνσταντινουπολίτες, τι κάνετε; Μαζί με τη σκλαβιά που θα πέσει πάνω σας [την Άλωση που θα γίνει] [...], γίνετε και ασεβείς.

Δούκας, *Ιστορία*, δεύτερο μισό 15ου αιώνα

Π 7.44

Ληλατήσαν

Η λεηλασία της Κωνσταντινούπολης περιγράφεται σε πολλές πηγές της εποχής. Σύμφωνα με το βυζαντινό ιστορικό Κριτόβουλο:

Τρέχουν [οι Οθωμανοί στρατιώτες], άλλοι στα σπίτια των πλούσιων [...] για να αρπάξουν [...], άλλοι για να λεηλατήσουν τις εκκλησίες και άλλοι στα σπίτια των απλών ανθρώπων [...] λεηλατώντας [...], σκοτώνοντας, βρίζοντας, παίρνοντας αιχμαλώτους άντρες, γυναίκες, παιδιά, γέροντες, νέους, ιερείς, μοναχούς, με απλά λόγια ανθρώπους κάθε κατηγορίας και κάθε ηλικίας [...]. Και πώς να μην αναφέρει κανείς την αρπαγή και τη λεηλασία που έγινε στις εκκλησίες; Έριχναν κάτω εικόνες [...], έπαιρναν τα στολίδια τους και άλλες τις έκαιγαν, ενώ άλλες τις έριχναν στους δρόμους, αφού τις έσπαγαν σε μικρά κομμάτια [...]. Και από τα ιερά βιβλία [...] αλλά και από τα βιβλία που δεν ήταν θρησκευτικά, [...], άλλα τα έκαιγαν, άλλα τα ποδοπατούσαν [...], αλλά τα περισσότερα [...] τα πουλούσαν [...]. Και ακόμη γκρέμιζαν από τη βάση τους τις Άγιες Τράπεζες και [...] έσκαβαν στα δάπεδα των εκκλησιών για να βρουν χρυσάφι [...]. Έτσι, όλος ο [οθωμανικός] στρατός [...] άδειασε και ερήμωσε ολόκληρη την πόλη [...]. Έμειναν μόνο άδεια σπίτια, που προκαλούσαν μεγάλο φόβο σ' όσους τα έβλεπαν, γιατί υπήρχε ερημιά.

Κριτόβουλος, *Ιστορία*, δεύτερο μισό 15ου αιώνα

Π 7.45

Σύμφωνα πάλι με τον Οθωμανό χρονογράφο Ασίκ πασαζαντέ:

Προχώρησε [ο Μωάμεθ Β΄] ενάντια στην πόλη των Ρωμαίων, την οποία πολιορκήσε από στεριά και θάλασσα. [...]. Πολέμησαν για πενήντα μέρες και νύχτες. Τότε ο [...] σουλτάνος μας υποσχέθηκε στους πολεμιστές του λεηλασία και έτσι την πεντηκοστή πρώτη μέρα κατέλαβαν το κάστρο και κυρίευσαν τη σπουδαία Κωνσταντινούπολη. Έγινε άφθονη λεηλασία, και οι πολεμιστές, που ήταν πάνω από 200.000, πήραν πάρα πολλά λάφυρα. Βρέθηκε στην πόλη άφθονο χρυσάφι, αρκετό ασήμι και πάρα πολλοί πολύτιμοι λίθοι, κοσμήματα, και άλλα πολύτιμα αντικείμενα. Αιχμαλωτίστηκαν οι κάτοικοι της πόλης και σκοτώθηκε ο αυτοκράτοράς της με τους αξιωματούχους του.

Ασίκ πασαζαντέ, *Ιστορία της δυναστείας του Οσμάν*, αρχές 16ου αιώνα
Μετάφραση: Α. Παπάζογλου

Π 7.46

Ο Κριτόβουλος περιγράφει με τα παρακάτω λόγια την αντίδραση του Οθωμανού σουλτάνου όταν μπήκε στην Κωνσταντινούπολη μετά τη λεηλασία:

Π 7.47

[Ο σουλτάνος] μπήκε στην Πόλη και πρόσεξε πόσο μεγάλη ήταν και τη θέση της. [Είδε ακόμη] πόσο λαμπρά ωραία, πολλά και μεγάλα ήταν [...] τα δημόσια κτίρια, οι εκκλησίες και τα [...] σπίτια, τόσο τα απλά όσο και αυτά που ανήκαν σ' αυτούς που είχαν εξουσία. [Επίσης είδε] τη θέση του λιμανιού και των ταρσανάδων [...]. Είδε όμως και πόσο πολλοί ήταν οι νεκροί και τα σπίτια έρημα και όλη την καταστροφή. Και αμέσως λυπήθηκε και μετάνιωσε για την [...] αρπαγή και δάκρυσε και είπε αναστενάζοντας [...]: «Τι πόλη αφήσαμε στην αρπαγή και την ερήμωση».

Κριτόβουλος, *Ιστορία*, δεύτερο μισό 15ου αιώνα

Δημοτικά τραγούδια

Πολλά δημοτικά τραγούδια θρηνούν για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς και για το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 1453. Ας δούμε ένα παράδειγμα:

Π 7.48

Πάψτε παπάδες τα χαρτιά και κλείστε τα βαγγέλια
πήραν την Πόλη, πήρανε, πήραν τη Σαλονίκη
πήραν και τη Αγια-Σοφιά, το μέγα μοναστήρι.

Δημοτικό τραγούδι, δεύτερο μισό 15ου – 16ος αιώνας

Θρήνοι για την Άλωση

Το 15ο–17ο αιώνα γράφτηκαν πολλά ποιήματα για την άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Π 7.49

[...] Εσείς βουνά θρηνήστε και πέτρες ραγίσετε,
και ποταμοί φέρτε λίγο νερό και βρύσες ξεραθείτε,
διότι χάθηκε το κλειδί όλου του κόσμου
το μάτι της Ανατολής και της χριστιανοσύνης [...].
Και συ σελήνη του ουρανού μη φωτίσεις τη γη·
και σεις νερά τρεχούμενα σταθείτε, μην κινείσθε·
και θάλασσα κλάψε με φωνές και στεναγμούς τη συμφορά της Πόλης.

Ανώνυμος, Θρήνος της Κωνσταντινούπολης, μεταξύ των ετών 1453 και 1600

- 1 Με μολύβια διαφορετικών χρωμάτων σκιάστε στον παρακάτω χάρτη:
- α) τις περιοχές όπου εκτεινόταν η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, το «Δεσποτάτο της Ηπείρου», η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, το Βουλγαρικό Βασίλειο και το Σερβικό Βασίλειο,
 - β) σημειώστε τις πρωτεύουσες των κρατών,
 - γ) σημειώστε τις βασικές περιοχές ή πόλεις που πήραν οι Βενετοί μετά την Δ΄ Σταυροφορία.

- 2 Βρίσκεστε στη βενετοκρατούμενη Κρήτη το 1525. Ποια από τα πρόσωπα μπορεί να είπαν τις φράσεις;

Δεν μπορώ να έρθω σήμερα. Έχω να κατέβω στο λιμάνι, να παραλάβω τα εμπορεύματα που έφτασαν.

Ορθόδοξος παπάς

Εδώ οι Οθωμανοί και μας αφήνουν ελεύθερους στην πίστη μας!

Ντόπιος ορθόδοξος γαιοκτήμονας

Τελειώσαμε για φέτος. Τρεις ημέρες πήγα στον τρύγο.

Βενετός γαιοκτήμονας

Πάρε αυτό το γράμμα και πήγαινε στο Χάνδακα, στον κύριο Βισσέντζο Κονταρίνι.

Αστός

Να 'ρθεις την άλλη Τρίτη με τα βόδια σου για όργωμα.

Αγρότης

- 3 Ο Θεόδωρος Καντακουζηνός και ο Ματθαίος Ταρχανειώτης είναι ξαδέρφια. Και οι δύο είναι αριστοκράτες και κατέχουν πολλά κτήματα. Το 1203 ο Θεόδωρος ζει στα κτήματά του στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και ο Ματθαίος στα δικά του στην Πελοπόννησο. Έξι χρόνια αργότερα, το 1209, ο Θεόδωρος ζει στο Δεσποτάτο της Ηπείρου και έχει χάσει όλα του τα κτήματα. Ο Ματθαίος συνεχίζει να ζει στην Πελοπόννησο και έχει όλη τη γη του. Τι μπορεί να έγινε στη ζωή των δύο;
- 4 α) Διαβάστε την πηγή Π 7.16. Πότε γράφτηκε η πηγή; Είναι σύγχρονη με τα γεγονότα που αναφέρει ή μεταγενέστερη;
β) Δύο Βενετοί, ο Ερρίκο Κονταρίνι, που είναι έμπορος, και ο αδελφός τους Τζόρτζο, που είναι μουσικός, επισκέπτονται το 1589 τον ξάδερφό τους Θωμά Φόσκαρι, ένα μεγάλο γαιοκτήμονα στην Κρήτη. Εκεί βλέπουν πώς ζουν οι αγρότες. Στα γράμματα που στέλνουν στη Βενετία ο Ερρίκο περιγράφει τα πράγματα «ουδέτερα», ενώ ο Τζόρτζο δε συμφωνεί με όσα βλέπει. Χωριστείτε σε ομάδες των 5-6 ατόμων και με στοιχεία από την πηγή Π 7.16 γράψτε δύο γράμματα (με 80-90 λέξεις το καθένα), ένα όπως θα το έγραφε ο Ερρίκο και ένα όπως θα το έγραφε ο Τζόρτζο. Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!
- 5 Διαβάστε την πηγή Π 7.15. α) Ποιος έγραψε την πηγή και πότε; Είναι μια πηγή σύγχρονη με τα γεγονότα που αναφέρει ή μεταγενέστερη; β) Ποιες από τις παρακάτω φράσεις δεν αποδίδουν το περιεχόμενο της πηγής; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

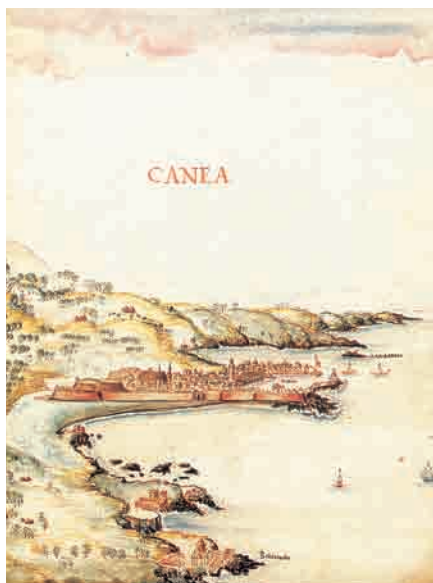
Ο συγγραφέας συμφωνεί με την άποψη που είχαν οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ότι όσοι δεν είναι Έλληνες, εκτός από τους Λατίνους, είναι βάρβαροι.

Ο συγγραφέας δε συμφωνεί με την άποψη που είχαν οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ότι όσοι δεν είναι Έλληνες, εκτός από τους Λατίνους, είναι βάρβαροι.

Ο συγγραφέας δε συμφωνεί με την άποψη που είχαν οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ότι είναι βάρβαροι όσοι δεν είναι Έλληνες.

Ο συγγραφέας συμφωνεί με την άποψη που είχαν οι υπήκοοι του βυζαντινού αυτοκράτορα ότι είναι βάρβαροι όσοι δεν είναι Έλληνες.

- 6 Μπορείτε να βρείτε ποιες πόλεις της Κρήτης εικονίζονται στις εικόνες; Ποιοι είχαν τις πόλεις αυτές το 1650;

- 7 Διαβάστε από το βιβλίο την ενότητα 7 Β, «Οικονομία και κοινωνία στα λατινικά κράτη». Μπορείτε να φτιάξετε τους ορισμούς στην ακροστιχίδα που ακολουθεί:

1	Θ	Ε	Ο	Τ	Ο	Κ	Ο	Π	Ο	Υ	Λ	Ο	Σ							
		2	Κ	Ο	Ρ	Ν	Α	Ρ	Ο	Σ										
			3	Π	Ο	Ι	Η	Τ	Ι	Κ	Α									
				4	Χ	Ο	Ρ	Τ	Α	Τ	Ζ	Η	Σ							
5	Ζ	Ω	Γ	Ρ	Α	Φ	Ι	Κ	Η											
			6	Λ	Ε	Υ	Κ	Ω	Σ	Ι	Α									
				7	Ε	Λ	Λ	Η	Ν	Ι	Κ	Α								
					8	Μ	Α	Σ	Τ	Ι	Χ	Α								
			9	Α	Μ	Μ	Ο	Χ	Ω	Σ	Τ	Ο	Σ							
				10	Α	Γ	Ρ	Ο	Τ	Ε	Σ									
					11	Α	Λ	Λ	Η	Λ	Ε	Π	Ι	Δ	Ρ	Α	Σ	Ε	Ι	Σ
						12	Δ	Ο	Μ	Η	Ν	Ι	Κ	Ο	Σ					

- 8 Συμπληρώστε τα κενά στο παρακάτω κείμενο.

Το όνομά μου είναι Γρηγόριος Κυδώνης, είμαι 42 χρόνων, και είμαι στη Θεσσαλονίκη. Μαζί με δυο άλλους εμπόρους, το Μιχαήλ Συναδινό και το Συμεών Λάσκαρη, αποφασίσαμε να φτιάξουμε μια Μόνο που για να κάνουμε εμπόριο έπρεπε να ναυλώσουμε ένα και τα που είχαμε μας δεν έφταναν. Ο Συμεών ήταν που έριξε την ιδέα να χρήματα από το θείο του, τον κυρ Νικόλαο Παλαμά στην Κωνσταντινούπολη. Το ανέλαβε ο Συμεών. Πήγε εκεί, βρήκε το θείο του και δυο μήνες μετά γύρισε με τα λεφτά που θέλαμε. Βρήκαμε σχετικά γρήγορα καράβι και οργανώσαμε το εμπόριό μας. Είμαστε πια και η δουλειά πάει καλά. Συμφωνήσαμε και να τα μοιράζουμε στα ίσα, στα Συνήθως πηγαίνουμε από τη Θεσσαλονίκη στη Σμύρνη και μεταφέρουμε στάρι, βαμβάκι και μαλλί. Τα πράγματα μέχρι στιγμής πηγαίνουν καλά και μπορέσαμε να ξεπληρώσουμε το που πήραμε από τον κυρ Νικόλαο Παλαμά.

- 9 Διαβάστε τις πηγές Π 7.41, Π 7.42 . α) Ποιοι και πότε έγραψαν τις πηγές; Είναι σύγχρονες με τα γεγονότα που αναφέρουν ή μεταγενέστερες; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. β) Ποιες από τις παρακάτω φράσεις συμφωνούν με τις πληροφορίες που δίνουν οι πηγές; Βρείτε στις πηγές τα σημεία που επιβεβαιώνουν την επιλογή σας.

Η ορθόδοξη εκκλησία αντιδρούσε σε κάθε συνεργασία με τους Οθωμανούς γιατί δεν ήταν χριστιανοί.

Όλοι οι ορθόδοξοι πληθυσμοί έβλεπαν πάντοτε εχθρικά τους Οθωμανούς.

Οι Οθωμανοί, όταν έπαιρναν μια πόλη με τη βία, τη λεηλατούσαν και την καταστρέφανε.

Οι Οθωμανοί προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν την έχθρα που αισθάνονταν οι ορθόδοξοι για τους Λατίνους.

Καθολικοί και ορθόδοξοι, αν και είχαν διαφορές, συνεργάζονταν για να αντιμετωπίσουν τους Οθωμανούς.

Οι Οθωμανοί προσπαθούσαν να έρθουν σε συμφωνία με πολλούς ορθόδοξους μεγάλους γαιοκτήμονες.

Οι Οθωμανοί, πριν πολιορκήσουν μια πόλη, συνήθιζαν να λεηλατούν πάντοτε την ύπαιθρο γύρω της.

Οι Οθωμανοί όταν έπαιρναν μια πόλη με συμφωνία άφηναν όποιους ήθελαν από τους κατοίκους της να φύγουν.

10 Διαβάστε την πηγή Π 7.44.

- α) Ποιος και πότε την έγραψε; Είναι μια πηγή σύγχρονη με τα γεγονότα που αναφέρει ή μεταγενέστερη;
 β) Βρίσκεστε στην Κωνσταντινούπολη το 1452. Ποιες από τις παρακάτω φράσεις μπορεί να είπε ένας ενωτικός και ποιες ένας ανθενωτικός;

Άθλιοι, τρισάθλιοι και ελεεινοί, πουλήσατε την ψυχή σας στο διάβολο.

Γιατί αντιδράτε, χριστιανοί δεν είναι κι αυτοί;

Δε θέλω καμιά συζήτηση. Εγώ την πίστη μου δεν την ξεπουλάω.

Ενωθείτε, ενωθείτε και στον πάπα αφεθείτε!

Εμένα με λεν Γεννάδιο! Ορθόδοξος γεννήθηκα, ορθόδοξος και θα πεθάνω!

Θέλω να δω τον πάπα. Τον πάπα μέσα στην Αγιά Σοφιά θέλω να τον δω!

Καλύτερα να δω μέσα στην Πόλη φακιόλι μουσουλμάνου παρά καπέλο φράγκου.

Με την Ορθοδοξία και με το Χριστό, ενάντια στον πάπα τον αιρετικό!

Τι θέλετε να γεμίσει τζαμιά η όμορφη πόλη μας;

11 Παρατηρήστε προσεκτικά την εικόνα με το Χριστό και το Θεόδωρο Μετοχίτη, τον ιδρυτή της Μονής της Χώρας. Τι είδους πηγή είναι; Μπορείτε να γράψετε μια λεζάντα περιγράφοντάς την;

12 Διαβάστε τις πηγές Π 7.45, Π 7.46, Π 7.47, Π 7.48 και Π 7.49. α) Ποιοι έγραψαν τις πηγές και πότε; Τι είδους πηγές είναι; Είναι σύγχρονες με τα γεγονότα που αναφέρουν ή μεταγενέστερες; Τι πληροφορίες μας δίνει η καθεμιά για την άλωση; β) Παρουσιάστε τις πληροφορίες από τις πηγές σε ένα άρθρο με 200–220 λέξεις για τη σχολική εφημερίδα με θέμα την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453. Για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να είναι γραμμένο το άρθρο σας δείτε τις οδηγίες στη δραστηριότητα αρ. 8 στο κεφάλαιο 6. Ποιες από τις εικόνες των κεφαλαίων 1–7 θα διαλέγατε για να εικονογραφήσετε το κείμενό σας;

13 Σε ποιες από τις πηγές αντιστοιχούν οι παρακάτω φράσεις;

Η Καντόνα ήταν από τα πιο μεγάλα λιμάνια στην Κίνα το 13ο αιώνα.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες έδωσαν προνόμια σε πολλά μοναστήρια στο Άγιο Όρος.

Το 14ο αιώνα η Προύσα ήταν μια μεγάλη πόλη.

Στην Κρήτη η Βενετία θεωρούσε την ορθόδοξη εκκλησία αντίπαλό της.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγνώρισε την ορθόδοξη εκκλησία.

Οι Μογγόλοι ήταν νομαδικός λαός.

Η Ρόδος, την εποχή της Φραγκοκρατίας γνώρισε οικονομική ανάπτυξη και υπήρχαν εκεί αρκετοί πλούσιοι.

Οι ανθενωτικοί θεωρούσαν τη συνεργασία με τους Λατίνους ασέβεια.

Οι Ρωμαίοι ζήτησαν από τους Φράγκους που κατέλαβαν την Πελοπόννησο να σεβαστούν το ορθόδοξο δόγμα.

Οι Ρωμαίοι ζήτησαν από τους Φράγκους που κατέλαβαν την Πελοπόννησο να σεβαστούν το δίκαιο που επικρατούσε εκεί.

Π 7.1 Π 7.5 Π 7.6 Π 7.13 Π 7.25 Π 7.26 Π 7.31 Π 7.40 Π 7.44

14 Σε ποιες κατηγορίες ανήκουν οι πηγές Π 7.1, Π 7.4, Π 7.5, Π 7.6, Π 7.13, Π 7.18, Π 7.21, Π 7.25, Π 7.26, Π 7.31, Π 7.40, Π 7.41, Π 7.43, Π 7.44, Π 7.45, Π 7.46, Π 7.48, Π 7.49; Συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα με τους αριθμούς των πηγών σε κάθε κατηγορία. Ποια ιστορικά έργα είναι βυζαντινά και ποια γράφτηκαν από μουσουλμάνους συγγραφείς;

Ιστορικά έργα	
Επιστολές	
Έγγραφα	
Λογοτεχνικά κείμενα	
Ταξιδιωτικά κείμενα	